

ADATTÁR.

EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ LEVELEI FIÁHOZ EÖTVÖS LORÁND BÁRÓHOZ.

(Második, bef. közlemény.)

[Loránd levele: Königsberg, 869. VI. 4.]

30.

8/6 869

Kedves fiam!

F. h. 4-én irt leveledre ismét a házban válaszolok. Valamivel zavar-
tabbak leveleim és ha a Medium némi hatást gyakorol az írásra is, kevés
bölcsséget fogsz bennök találni, de legalább nem váratlak és ez is előny. —
Mindenek előtt arról szólok mi leginkább érdekel — — kérésedről. Én
részemről — bár rossz termést várhatván, pénz dolgában szükiben vagyok —
szívesen teljesíteni fogom ohajtásodat és így egészen szabad akaratodra
bizom — el fogsz-e menni Sveitzba vagy nem, azonban egész őszinteséggel
kimondom, hogy ezt nem tanácslom és pedig épen azért, mert azt annyira
ohajtod, és oly korban vagy, hogy jó, ha megszokjuk néha megtagadni vala-
mit magunktól mire vágyainkon kívül semmi okot nem hozhatunk fel. —
Megengeded, ha ez ügyben kissé hosszasan szólok. A nevelésnél 2 elvet
követhetünk. Egyik a szigor, melyel a gyermeket szorgalomra, igazmondásra
és más jó tulajdonokra szoktatunk. A másik a szabadság, melyet gyerme-
keinknek azért adunk, hogy azok jókor magok felett uralkodni tanuljanak.
Az első rendszer közönségebb és talán többször vezet sikerhez, mert min-
den ember többször követvén szokásait mint meggyőződését — nagy előny
ha valaki bizonyos jó tulajdonokhoz szokik. A második csak kitünőbb egyéni-
ségekre alkalmazható és mindig veszélyesebb, de valóban térfüi csak ezen
uton nevelhető s én ezt választottam számodra. — Ki szigoruan neveltetett
megtanulja bánni az emberekkel s akár ravaszság akár erély által kivinni
akarátát. A szabadság jókor megtanítja az embert uralkodni maga felett
s ez a földolog, de ha ez nem éretik el, a nevelésnek ezen módja nem érte
el célját. — Kevés fiatal ember van, ki jókorabb önszárnyaira bocsáttatott.
Még oly kérdésekben is, melyek legfontosabbak mint életpályád választása
— Te magad határoztlál oly korban midőn más fiatal ember ilyenről nem
is kérdeztetik. És én meg nem bántam azt, mert ha korodhoz képest mások-
nál férfiasabb vagy, az annak köszönhető. Azonban mentül szabadabb vagy
másoktól, mentül bizonyosabb arról, hogy kívánataidat amennyiben tölem
függ mindig teljesitem — annál szükségesebb hogy magad felett szigoru
uralmat gyakoroljál. — Senki nem tudja jobban mint én, hogy bár verset
nem firkálsz költő vagy. Költő felfogásodban és kedélyedben e tekintetben
is fiam, mint sok másban jó és rossz tulajdonságaidra nézve. De azért ügyel-

ned kell, hogy határozataidban ne képzelő tehetségedet kövesd. Ha majd egykor együtt leszünk, elmondom, mennyi bajomba sőt fájdalmamba került hogy sokszor képzelőtehetségemet követtem határozataimban. — Gondold tehát át még egyszer a dolgot és határozzál úgy mint jobbnak látod. Ha a sveiczi utat választod vagy ha jövődre nézve czélszerűbbnek látod ha 200 frt-odat, mely megmarad arra fordítod, hogy a Göttingi, berlini és lipcei intézeteket s ezen más tekintetben is érdekes városokat nagyobb figyelemmel megnézd — határozatod minden esetre nézve csak töled függ és biztossá tesznek hogy bármiként üssön ki, általam rossz néven nem vétetik, mert ami ezen kérdésnél reám nézve fontos nem az hogy nekem engedelmessédjél — mint mindig tettél — de hogy magadnak parancsolni és engedelmeskedni tanulj. — Talán mint egy predicatio hangzik e levél de hidd el nem más mint legjobb barátodnak őszinte tanácsa — hogy határozatodban egész szabad légy nem mondtam senkinek hogy a sveiczi utra engedélyt kértél, ha meg maradsz e kívánatnál — szólhatunk később. — Ég áldjon meg.

Szerető apád

Eötvös

[Loránd levele: Königsberg 869. VI. 12.]

31.

20/6 869

Kedves fiam!

Azonnal feleltem volna leveledre, de a magyar ministerek, kiknek omnipotentiája ellen panaszkodnak nem rendelkeznek pillanataikkal s ezért mára halasztottam válaszomat.¹ A Svábhegyen lévén senki nem háborgathat 5 frt. büntetés nélkül — melyet tőle a fiaker követel s így valószínűleg nyugton hagynak. Hogy levelednek örültem, nem szükséges mondanom s talán azt sem hogy tervedet helyeslem. Ugy itélem meg állapotodat, mint leirtad. Az történt veled, mi velem többször életemben — megcsömörödtél a tudománytól, de akkor bizonyosan rossz recipét ordináltam midőn Berlin s Göttingába akartalak küldeni. Ha indigestionk van — rossz mulatság más konyhába menni, habár ott izletesebben főznek is. Mindenesetre körünkben jobban fogod érezni magadat s rövid idő alatt kihevered az emészthetetlen tudományos kosztot, melyre Königsbergben szoktatni akartak — éppen úgy mint én mikor egyszer erővel német philosophus akartam lenni s Kantot s mindjárt utána Hegelt addig tanulmányoztam míg végre azon meggyőződéshez érkeztem, hogy minden philosophia haszontalanság, melyet csak az által rectificáltam ismét, hogy azon hatást tanulmányozva melyet a philosophia az életre gyakorol — magam kerestem utat magamnak. — — Vannak passiv természetek, melyek teljesen megelégedve érezhetik magokat — mások kutatásait követve, s melyek büszkeségüket abban keresik, hogy a lehetőségig sok tudományos anyagot összegyűjve az idegen eszmék kincseivel rendelkezhessenek. Ilyenek nem tanulhatnak soha eleget. Tudományuk fegyvertára, melyet készen tartanak, de nem használnak fel soha legfeljebb ha egyszer valamely enciclopedia kiadásához vagy oly munka szerkesztéséhez határozzák magokat, minőket compilationnak hínak. — De ki a tudományban activ szolgálatot akar tenni — annak nem nagy fegyvertár, hanem csak egy pár fegyver

¹ Voin. Lev. 64., 65., 67., 87., 89., 91., 167., 169.

kell, mely jó illik kezéhez s melyel tökéletesen bánni tud, és én meg vagyok győződve, hogy te is erre születél. Nem szeretnéd Göthet annyira, ha magad is olyan lennél mint Der Kerl der speculirt. Neked magadnak dolgozni, törekedni kell mint nekem ki úgy vagyok meggyőződve, hogy a legnagyobb kín a Mindenttudás lenne, melyet az Istenség attributumának tekintünk, ha az a mindenhatósággal nem volna összekötve s ki itt is Baconnal tartok, hogy a tudomány hatalom s csak éppen azért a legfőbb mert hatalmat ad. De ismét neki indulok kedves thémámnak, melyről még sokat szólhatunk. Most csak azt akarom mondani, hogy a mennyiben tudományodban haladni akarsz — arra itt is bő alkalmat találsz. Akin megszökött s így physikai termünk gazda nélkül áll s ami abban tanulmányaidhoz hiányzik az Akadémia meghozhatja. Így a különböző könyvtárak számára, melyek felett rendelkezem — meghozhatok bármily könyvet v. folyóiratot is. Than most jön vissza Párisból Horváth¹ is áltján véve magad körül gyűjtheted mindazokat, kik veled rokon szakokban dolgoznak s úgy hiszem sebesebben fogsz haladni, ha magad keresed irányodat mint midőn mindig csak valakit követni törekszel. — Ma várom Ilonát Pestre — holnap jön fel a Svábhegyre s így ha visszatérsz ismét mind körülöttem lesztek, mi azon egy mi által még boldogítva érzem magamat. Ég áldjon meg.

Eötvös

32.

Svábhegy, VII. 2. Ilona leányáról.

33.

VII. 9. Voin. kiad. 62. l.

34.

X. 30. U. o. 63. l.

35.

XI. 20. U. o. 65. l.

[Loránd levelei : Villach 869. VIII. 10. — Heiligenblut 869. VIII. 15. — Windisch Matrei 869. VIII. 21. — Svábhegy 869. IX. 28. — Heidelberg 869. XI. 6.]

36.

29/11 869

Kedves fiam!

Itt küldöm a kívánt 200 frtot, ha az idején nem érkezik meg és dec 1-én financialis zavarokba jössz, ezt csak annak tulajdoníthatod — mert későn tudósítottál. Ez alkalommal is azonban szükségét látom, hogy helyzetemre figyelmeztesselek, mely az egész család s így részedről is takarékos-ságot tesz szükségessé. Ismered vagyoni állásunkat mely kizárólag anyád birtokának jövedelmeiből és abból áll mit munkámmal szerzek s így nem szükség mondanom hogy éveken át azaz mióta felnőtetek s a leányok világba jönnek ugyszólván mindig szorult állapotban vagyok. Évek óta csak nem mindig oly helyzetben vagyok, hogy költségeim jövedelmeimet felülmulják s habár személyes hitelem és a legnagyobb pontosság által elérem hogy mind a mellett tönkre nem megyünk, kétségtelen, hogy évről, évre bár csak kevéssel szegényebb leszünk, mi reám nézve szomorító s aggodalmas, de

¹ Horváth Ignác matematikus (1843—1881), a József műegyetem tanára.

nektek kik előtt még az egész élet áll, bizonyosan még károsabb s azt teszi kötelességünké, hogy minden felesleges költséget kerüljünk. — Arra mi tudományos kiképzésre szükséges szívesen adok bármit s így érthető hogy a kiadásokat melyeket privatísimáidra igényelsz örömmel pótolom — míg tölem telik kész vagyok lemondani szívesen még a kényelemről is, hogy gond nélkül s a lehetőségig kellemesen éljél — de részedről is kívánom kell, hogy egyes élvezetekről lemondjál a mi kedvünkért is s ezek közé tartozik uti terved — nem értem az Erdélyit hanem a sarkvidéki Expedíciót.

Miután arra, hogy ezen expeditio a magyar kormány által segítessék, még azon esetben sem lehetne kilátás, ha te a tudományban már állást vívtál volna ki magadnak s így mint az ország által kijelölt tudós indulnál utnak a költségek egyedül reád esnének s én ezek elviselésére képes nem vagyok. S ez egyik oldala a kérdésnek. — A másik az, hogy más tudományokkal foglalkozva, eddig az expeditióban csak mellékes szerepet játszhatnál, mi annyi időnek fáradtságnak árán — nagyon is drágán lenne vásárolva. Végre nem szabad megfélemedeznünk magunkról sem, s ha valaki egoismust lát abban, hogy szabad mozgásodat akadályoztatjuk legalább az egoismusnak legmegbocsáthatóbb neme, ha mi kiknek egyetlen fiok vagy, azt kit annyira szeretünk oly utazásra bocsátani nem akarunk mely az egészségnek ily veszélyeztetésével jár s te sem, sem anyád, sem én — egy percet nem tölthetnénk nyugalomban míg te a robbok fogásával foglalkozva az éjszak jégtábláin körüljársz s életedből egy évet áldozol fel csak azért hogy mondhassad; miként te is ott voltál holott időre s tehetségeidre más feladatok várnak. — Bocsásd meg az őszinteséget, melyel szólok. A házban írom e sorokat, midőn a beszéd, melyet tartottam, s leveled, melyet éppen beszédem után olvastam el, felgerjesztett; de úgy hiszem, ha a tárgyat meggondolod egyet fogsz érteni velem, s bár a szeretetnek azon fokát, melyet csak szülők éreznek nem ismered, természetesnek fogod találni kérésemet, hogy e levelemre mentül előbb válaszoljál.

Szerető apád
Eötvös

37.

Budán XII. 11. Voin. kiad. 67. l.

38.

XII. 21. Pénzküldés.

[Loránd levele: Heidelberg 869. XII. 21.]

39.

25/12 869

Kedves fiam!

Ide mellékelve küldöm Petermann¹ levelét, melyet hozzázárt soraiddal éppen az ünnepekre — mint valószínűleg magad is gyanítád nem nagy megnyugtatásomra kaptam. — Nem akarok késmi válaszzal.

1-ször Mert mint Petermann leveléből látom ő azt hiszi hogy magadat lekötelezted s ha ezen nézete mint irod téves, mentül előbb fel kell világos-

¹ Petermann Ágost (1822—1878) német térképrajzoló, Gothában a földrajzi intézet igazgatója.

sítani őt és ha nem, meg kell írni hogy családi viszonyaid nem engedvén az utazást, nem mehatsz; hogy azon esetre ha kárpótlentesítést kíván (Reugeld) az összeg iránt vele mentül előbb tisztába jöhess s azt lefizessem.

2-szor Azért mert hozzám intézett kívánatodat illetőleg egy percig sem lehetek kétségben. — Abstrahálok az aggodalomtól, melyet ily utazásod nekem s főkép anyádnak okozna. Ez magában véve nem ok, s ha ma egy valóban érdemes feladat oly valami, mi által nevet szerzesz magadnak kerülne elé, nem tartóztatnálak vissza. Még a költséget sem említem — ámbár a nyíltság után, melyel finánciális helyzetemet veled közöltem beláthatod mennyi megerőltetésembe kerül, hogy csak szükséges kiadásaimat is fedezhessem; de vajjon a Spitzbergen partjai egy részének mappolása melyet bevégezvén neved Petermann egy földabroszának szegletén megjelen, vagy Gillis-Land¹ keresése, melyet középszerű német hajón, német kapitánnyal minden valószínűség szerint megtalálni nem fognak, érdemes-e arra, hogy tanulmányaidat félbeszakaszd s az irányt melyet követtél ismét megváltoztasd? — Éppen nem állithatom hogy a doctorátusnak elnyerése valami nagy dicső feladat, de végre természetes befejezése Akadémiai pályádnak s oly valami mit magadban felvevél s mire magadat ígéreted által köteleztél s egy kétségtelen s ez az: hogy ha mindig csak kezdünk s azt amit kezdtünk akár kicsi akár nagy legyen elhagyjuk mielőtt bevégeztük egész életünket eredmény nélkül vesztegetjük el. —

Fájdalommal tapasztalom hajlamodat, mely szerint ábrándjaidnak több befolyást engedsz határozataidra, mint kellene és sérténem kötelességemet, ha erre nem figyelmeztetnélek s nem kérnék hogy minden erődet e hajlam legyőzésére fordítsd. — Mind az mi életemben keserű volt — s én azok közé tartozom, kik, kevés derült napot éltek ugyan — a hibának volt következése s ezért természetes ha jövődre én sokszor aggodalommal gondolok. — Korodban e hiba mint mások — még legyőzhető, de csak komoly feltevés és akaratunk gyakorlata által s erre fordítsuk fel. — Tudom a lemondás nehezede esik, tudom azt is, hogy talán elkéserít hogy kérésedet nem teljesítem, sőt tanulmányaid is egy időre kevésbé érdekeseznek fognak látszani, de vegyél erőt magadon s gondold meg: hogy miután pályádnak választásában teljes szabadságot engedtem s mi talán hiba volt — inkább hajlamaidat mint saját meggyőződésemet követtem, most joggal követelhetem, hogy mielőtt más pályára lépsz ezt melyet magad választottál bevégezd. Ha a fiatal Göthe apja kedvéért a jogból melyhez sem kedve, sem hivatása nem volt doctoratust tehetett le bizonyosan nem túlzó követelés hogy tőled ugyanazt kérem, azon tudományok körében, melyeknek mivelését önmagad választál élelfeladatul. — Ha ezt elvégeztél szabadon választhatod pályádat. Én csak annyiban folyok be abba amennyiben tanácsaimmal tehetem s mindent elkövetek, hogy céljaid elérését tehetségem szerint könnyítsem; de azt hogy mielőbb tovább méssz s más utat választasz előbb jelen pályádat befejezzed, arra komolyan kérek s úgy hiszem eljön az idő mikor belátod, hogy igazságom van. —

¹ A spitzbergai tenger egyik szigete.

Dénes¹ bácsi hála az égnek ismét rendben van. Anyád s a leányok egészségesek és köszöntenek.

Eg áldjon meg,

Szerető apád
Eötvös

40.

28/12 869

Kedves fiam!

Miután, míg egyik tanácsnokom a számadás revisióval elkészül, melyre dolgozásom folytatására szükségem van, egy félórán szabad leszek s nem tudom: lesz e új esztendeig csak még annyi időm az írásra, felhasználom azt hogy szerencse kívánatim el ne maradjanak. — Nem formulázom gratuláciomat. — Miután többnyire még azt sem tudjuk mit kívánjunk önmagunknak, ki határozhatja meg mi tehetne mást szerencsésé. — Ohajtásom csak az, hogy a lehetőség boldog légy s hogyha lehet azt előmozdithassam, miként s mi által válsz boldoggá azt Istenre s magadra bizom, mert hisz a siker minden törekvésnél Önmagunktól függ, azaz attól hogy a pálya, melyet választunk egyéniségünknek megfeleljen. Reméllem s ohajtom hogy ebben nálamnál ügyesebben jársz el. — Nem képzelheted mennyire elkedvetlenit, hogy az utolsó kívánatot, melyet ez évben hozzám intéztél nem teljesíthetém. — Azóta, hogy utolsó leveledre feleltem újra többször átgondoltam a tárgyat s mivel inkább megerősödöm azon meggyőződésben hogy csak érdekedben jártam el. Anyád — s ebből mérheted szeretetét — kinyilatkoztátá, hogyha szerencséd, jövőd, dicsőséged kívánja az aggodalom melyet utazásod okozna tekintetbe nem vehető, hogy ő soha utaidon akadály lenni nem akar s én osztom nézetét de ez esethen nem pályádtól, hanem csak egy eltéréstől tartóztatlak vissza, melyhez ábrándjaid csábítanak s melyet úgy hiszem nem sokára ilyennek fogsz ismerni. Nem vonom kétségbe az éjszaki expedíciók fontosságát. — A tudomány hivatása hogy az egész föld ismeretét megszerezze és így néhány mértföldnyi part geográfus felmérése v. egy haszonvehetetlen darab continens helyzetének meghatározása kétségen kívül haladás, mely nagy fontosságú lehet, mert minden lépés, melyet előbbre teszünk további s talán nagy eredményű vizsgálódások kiindulási pontjául szolgálhat. — Megengedem még azt is; a kis német hajó valószínűleg nem igen kitünő legénységével nagyobb felfedezésekre alkalmas; hisz Columbus Amerikát igen gyenge hajókkal fedezte fel; de valjon te magad, ki a tudomány azon ágaival eddig csak mellékesen foglalkoztál, melyek arra szükségesek, hogy ily utazás tapasztalatait tudományosan felhasználjad, megfelelhethet-e feladatodnak. — Nem kétlem az astronomia méréseit amennyire az a szélesség s hosszúság fokainak meghatározására szükséges s még igen sok mást meg fogsz tanulhatni, sokat fogsz észlelni s ez által haladni utazásod alatt is; de sokkal mélyebben belépsz a tudományba, minthogy ne vallanád meg, hogy jelenleg előkészülve nem vagy s így sokkal kevesebb eredményre számolhatsz fáradságod után, mint ha pár évvel később tennéd ugyanazt, míg más részről ezen utazás eltaszit azon iránytól melyben eddig haladtál. — Ha a tudomány ezen

¹ Eötvös Dénes, Eötvös József öccse.

ágát választod magadnak s pár év múlva nem egy Petermann úrtól szervezett expedítioval melyhez 1000 tallérod a híres geograf költségét könnyitené de rendes expedítioval, a polaris tengeren jártas kapitányal indulsz utra — sajnálni fogom — de nem fogom ellenezni egy szóval határozatodat — de így jót állok hogy még az utazás alatt magad is rosszallani fognád engedékenységetem. —

Az hogy a doctoratus letételét kívánom nálam nem szeszély. —

Miután ezen pályára léptél előtted csak 3 út áll. — Vagy practicus irányban folytatod tudományaidat és pl. egy école des Mines-be mégy. — Vagy Professurára készülsz. Vagy hazatérve (természetesen utazás után,) mint magányos tudós folytatod életedet. Akár active a tudomány valamely ágának szentelve minden erődöt, akár csak mint tudomány kedvelő, a tudományt csak annak tekintve mi az életet szebbíti. —

A második esetben a doctoratus szükséges az elsöben legalább jó — a 3-ban pedig azért kívánatos, mert egyetemi pályádnak bevégezése (ein Abschluss) és ha a doctoratust letetted s haza jösz s itt az ország tudományos törekvéseiben részt veszel, csak tőled függ, hogy magadnak állást szerezzél. Ha akarsz igazi szépet, most mindig szép dolog valamely ország tudományos mozgalmainak élén állani s ha kartársaidra gondolsz el fogod hinni hogy ezen állást tőled senki nem veheti el; vagy legalább szerezhetsz magadnak igen kellemes állást, amennyiben annyid mindenesetre lesz hogy mindennapi kenyered biztosítva van, s ily helyzetben a tudományok mivélése több élvezetet ad, mint mások milliókkal maguknak megszerezhetnek.

Éppen mert a doctoratus letétele oly czél, mely pályádnak semmi esetre akadályá nem lehet s mert addig mig azt elérted semmire elhatározni nem kell magadat, ez is egy nagy előny. — Szivesen irnék többet, de már kétszer jött be tanácsnokom.

Ég áldjon meg — s adjon oly holdog évet, mint én kívánom. — Ha csak lehet kérek írjál mentül elébb.

Szerető apád
Eötvös

41.

(Töredék. Ebbe a tárgykörbe tartozik.)

Te ugy vagy meggyőződve, hogy az utazás melyet terveztél egyszerre sokkal kedvezőbb s rövidebb uton vezetne azon álláshoz melyet a tudományban elfoglalni ohajtasz.¹ Nem fogok veled vitatkozni a sarkvidéki utazások sarkvidéki fontossága felett. Nem eléggé vagyok jártas a természet-tudományok körében hogy megítélhessem valjon egy a Spitzbergákig és Gillislandig folytatott utazás mennyiben gazdagíthatja astronomiai vágyis a geographián kívül — általános ismereteidet, de feltéve hogy ezen utazásnál nagy felfedezések lehetségesek, eléggé elkészülve érzed-e magadat arra hogy ezen alkalommal mindazt feltaláljad s megtedd amire egy ezen szakra már egészen képzett tudós képes volna? s nem fognád-e utazásod alatt minden anyagi szenvedéseknél kinosabban érezni készültségednek hiányát? s nem termé-

¹ Voin. Lev. 55., 57., 68.

szetes-e ha én ki mert annyival idősebb vagyok, e tárgyról nyugodtabban itélek, erre reflectálok, főkép miután véletlenül egy oly emberrel álltam baráti viszonyban, ki nagy tehetségekkel a legnemesebb hajlamokkal s a tudományhoz lángoló szeretettel egész existenciáját hasonló tévedésnek áldozta fel. — Reguly a philologiai célt tűzött ki magának. Az utazás melyet tett olyan volt, mely az általa kitűzött cél elérésére a legcélszerűbb lehetett volna, soha ember nem dolgozott, soha nem nélkülözött többet s hátrahagyott irómányai bizonyítják az erélyt melyet kifejtett s még is mi volt eredménye minden fáradságainak? sokkal kevesebb mint az mit Castrén¹ 6 hónap alatt haza hozott. És pedig egyedül azért, mert a tudományban kezdő volt s a legnagyobb lelkesedés nem pótolhatta azt ami neki feladatának sikeres megoldására szükséges lett volna. — És vajlon nem álls-e egy bizonyos pontig hasonló helyzetben? Én jól tudom, hogy sokat dolgoztál s nagy csalódásban élsz ha gondoldod hogy a kitartást melyel tanulmányaidat 4 év alatt folytatod nem méltányolom. De vajlon eléggé foglalkoztál-e a tudomány azon ágával melyek ily utazásra szükségesek, hogy magadat kellőleg elkészültnék mondhasd? s igazságtalan vagyok-e irántad vagy utadban állok-e ha azt kívánom hogy mielőtt sikra lépsz — főkép oly helyen hol sok szem rajtad — elébb elkészülve legyél? s ha most nem engedtem kéreśednek, mert meg vagyok győződve hogy annak teljesítésével csak egy keserű csalódást szerezhettem volna? — — Ha egy pár évig mint tanár működél, ha az ország valamely részét tudományosan átkutattad vagy egy nagy tudós kíséretében tudományodban magadat practicus uton előbbre vitted és akkor az éjszaki sark felé indulsz, nehezen fogok bucsut venni tőled mert végre ember vagyok és szeretlek, de keserűségemet enyhíteni fogja azon kilátás, hogy csakugyan valami kitünőt vihetsz véghez. A jelen pillanatban ily remény nem ellensúlyozza a veszélyt s ha ez magában véve reád nézve csábító sőt föcsábja az utazásnak, természetesnek fogod találni ha egy apa máskép gondolkozik? —

Amit feltételeidben való ingadozásodról mondek azt szinte félreértetted. Nem mondtam sőt nem is gondoltam soha hogy a tudomány iránti általános buzgóságodban ingadoztál. — De a tudomány tág kör s lehet ingadozni e körben is, egy tudománytól a másikra térve át s ha állandóságodon valaha kételyt fejeztem ki, az csak ezen értelemben veendő s annál kevésbé sértő, mert korodban közönséges s korodban még hasznos is mert szükséges hogy a fa mindenfelé kiterjessze gyökereit ha azt akarjuk hogy magasra nőjjon.

Irnék s irhatnék még sokat de kifogytam időmből, hadd végezzem e hosszú s félek nem kellemes levelet azon kívánattal hogy Isten jó egészségben tartson jövő éven át és soha ne hozzon olyan helyzetbe hogy valamely kívánatotod megtagadni kénytelen legyek. Te pedig szeresd ezental is mint eddig azt, ki a nagy világon bizonyosan legjobb barátod volt és fog maradni míg csak élsz.

Szerető apád
Eötvös

¹ Castrén Máttyás Sándor (1813—1852) finn nyelvtudós, az ural-altáji nyelvtudomány megalapítója.

[Loránd levelei: Heidelberg 869. XII. 28, 30 és 1870 I. 25.]

42.

29/I 870

Kedves fiam!

Január 25-én irt soraidat a mai postával vettem. — Azon leszek, hogy még a napokban küldhessek pár száz forintot, azonnal, mihent a szükséges pénzt kikölcsönözhetem, mert a farsang költségei sovány tárczámat kiüritették és nem áll a jelen pillanatban semmi rendelkezésemre. Nem teszek szemrehányásokat, sőt még azon intéssel is megkimélnék hogy «a lángocs-kát melyet elottani még erős szándékok nincsen» mégis soká ne lobogtasd, — ha erre helyzetem nem kényszerítene. —

Sokkal többre becsüllek semhogy brutális élvezetektől féltselek. — A bor s azon leányok kiknek kegye pénzbe kerül soha nem fognak kielégíteni, sőt hosszabb időre még mulattatni sem. És e tekintetben minden aggodalom nélkül nézem tévelygéseidet, aggasztó itt csak a pénzkérdés s ezt illetőleg nem ajánlhatok elég vigyázatot, mert habár arról biztos lehetsz, hogy addig míg hatalmamban áll, minden áldozatra kész vagyok csak hogy zavarba ne jöjj; fájdalom saját hatalmam e részben oly csekély hogy nem sok áldozatot bír el. — Ismered anyád vagyonát, mely összes vagyonunkat képezi s a terhek levonása után körülbelül 12000 frtot jövedelmez. Ebből mult évben reád valamivel többet költöttem 3000 frtnál. Most számitsd ehhez háztartásom s a 3 leány költségeit s látni fogod hogy nagyobb adósságoktól csak az által menthetem meg magamat mert mint minister 12000 frt fizetést kapok, mely azonban alkotmányos országban mindig bizonytalan, s az országgyűlés egy szavazatától függ, mely valamely fontosabb kérdésben kisebbségben hagyván, lemondásra kényszerít. Azért írom mindezeket, hogy meggyőződjél miként nem fukarság vagy az, mert ifju örömeidet irigylem, hanem a kényszerűség bír arra, hogy annyiszor takarékosagra intelek. — Reményem intéseim sem fogják csökkenteni bizodalmat, s nem fognak akadályul szolgálni, hogyha zavarba jössz mindig hozzám fordulj. — Hisz minden körülmények között én mindenestre könnyebben s kevesebb áldozattal segíthetek a bajon mint te és segíteni fogok mindig míg hatalmamban áll, csak egyre kérlek, nyugalmam, egész jövőd, sőt a becsület nevében, hogy soha ne játszál — s ha talán most is egy kis veszteség merítette volna ki oly hamar pénztárczádat — tekintsd elveszettnek s ne iparkodj azt visszaszerezni. — Főkép e tekintetben kívánok megnyugtatót s azért kérlek ha játszottál — add szavadat, hogy azt tenni többé nem fogod.

Korodban főkép az, ki oly viszonyok között nevedett mint te, nem ismeri a pénzkérdések fontosságát.

Én magam 28 éves lettem míg az életnek ezen legprozaibb s kinosabb oldalát ismerni tanultam; de hidd el, nincs jólétünkre, sőt még arra nézve is hogy valami kitűnőt véghez vigyünk semmi nagyobb befolyással, mint az, hogy jövedelmünkkel kijönni tanuljunk. — Nem tartozol azok közé kiknek a takarékoság természetében fekszik — nem bámulom, az nem tartozik családi tulajdonaid közé — de annál szükségesebb hogy ezt magadnak megszerezzed, mi első időben erőmegfeszítésbe kerül, de elérhető, s mindenestre megéri a fáradságot, mert függetlenségünk feltétele. Ha tölem

függne, szívesen felmentenélek e kénytelenségtől. Az isten megtagadta tőlem azon legfőbb boldogságot, hogy gyermekeimet legalább minden anyagi gondtól felmenthessem, de miután azt nem változtathatom meg, szükség hogy őket s főkép téged jókor figyelmeztesselek helyzetedre, hogy annak jó és rossz oldalait szemed előtt tartva a szerint intézd dolgadoit. — — Minap volt nálam az öreg Wodianer¹ és mondá, hogy szívesen cserélné velem. Ha tőlem függne elfogadnám az ajánlatot. Átengedve mindent amit irtam, amit tettem, s még ezentuli törekvéseim céljait is, és átvéve helyette millióit mivel mindenesetre azon előny járna, hogy a mit szereztem köztetek feloszt-hatnám míg most, egész életem fáradságainak számotokra nem szerezhettem mást, mint jó nevet s talán jó akaratot, mely ha az életben felléptek a pályán fogadni fog, azonban nem áll hatalmamban hogy Vodjanerrel cseréljek elfogadjam, mit valószínűleg senki sem bánná meg hamarabb mint ő s így az egésznek ironiája az marad, hogy neked szegény apád van és lesz, olyan, ki mindenét szívesen megosztja véled, sőt egészen rendelkezésedre teszi, de kinek nem sokja van, miről rendelkezik s hogy e szerint kell rendezni életedet — a lehetőségig takarékosan most s úgy hogy magadnak ezentul magad is valamit szerezhessél, mert az mi reád vár alig lesz több mint most is elköltesz s így ha csak türethető existenciát ohajtasz magadról is kell gondoskodnod.

Az egész előny, melyre számolhatsz az, hogy én utadat egyenget-hetem. — De elég sőt talán sok is a mit irtam, de nem akartam oly lakonicusan felelni, mint utolsó leveledre, hogy félre értsél. Jobb így alkalommal ha kibeszéljük magunkat s te is jobban fogod tenni, ha ezentul többször s valamivel hosszabban irsz.

Szerető apád
Eötvös.

[Loránd levelei: Heidelberg 870. II. 2; 13; 20.]

43.

25/2 70

Kedves fiam!

Idemellékelem a kívánt 150 frtot. — Mi terveidet illeti igen helyben hagyom hogy Heidelberget most egy időre elhagyod, bármennyire ohajtsam azonban visszajöttödöt, a jelen körülmények között jobbnak tartom ha Luczernba mész és a hegyek között mászkálsz, mintha Pentelén pihenés a lehető legmiveletlenebb társaságban, munka és elfoglaltság nélkül hogy azon idő alatt elszokva minden komoly munkától a helyett hogy a pihenés új erőt adna — ellustulj. Én korodban semmi veszélyesebbet nem ismerek mint a tétlenséget és Pentelén csak azt találnád. — Nem tudni ki és mily ember luczerni barátod kivel menni akarsz, de mindenesetre miveltebb mint a fehérvári postamesterek és földesurak s talán e kirándulás nem hoz ki egészen sodrodból. — — Ird meg mielőtt elmész, hova küldjem leveleidet, mert april 1-jéig pénzt nem küldhetek — szárazon vagyok. — Juliusig reménytem leteszed doctorátusodat, ha már úgy kell inauguralis dissertatio

¹ Wodianer Albert báró főrend (1818—1898).

nélkül és akkor a jövőről majd szállunk, correspondentia útján az nem megy, főképp ha mint nekem most még a budget discussio folyik nyakára és nem tudom hány törvényjavaslat.

Szerető apád
Eőt...

[Loránd levele: Heidelberg 870. III. 8.]

44.

11/3 870

Kedves fiam!

Épen ülésbe készültem mikor 8-án irt leveledet hozták. Szokásom szerint tehát megint a képviselő házban válaszolok. Ha az idő Sveitzban hasonló az idevalóhoz — jól tetted, hogy visszatértél. Itt a tél minden kellemetlenségeivel újra kezdődik s most is hóföregteteg tépdesi a háromszinű lobogót, mely az országházra felvonatott. — Ily időben sokkal szivesebben tudlak egyetemed körében mint a Titlis vagy tán csak a Pilatus v. Rigi magaslatain azonban nem tagadom, hogy az ismerősök, kikről szólsz s kiket kerülve Luczernba mentél, kissé aggasztanak, főképp midőn azon ragaszkodást látom, melyet az bizonyít hogy követtek. — Kérlek fiam vigyázz magadra, éppen jó tulajdonaid, humanitásod és jószívűséged ez teszi rád nézve veszélyessé az ily társaságot és fájdalom eljött az idő, hol a jövőről kell gondoskodnod. — — A baj, mely minap a képviselőházban ért, nem volt oly súlyos, minővé azt a lapok festették. Nem volt gutaütés csak emlékeztetés reá. A halál csak csendesesen koczogatott s reményem még nem azonnal fog beköszöntení azonban szükséges hogy a lehetőségéről komolyan gondolkozzunk, s pedig nem csak én hanem Te is mert végre ha én nem leszek, te vagy családodnak nem csak feje, hanem föltartója is. — Anyádnak támaszra lesz szüksége s mert könnyen meglehet hogy én soká támasza nem lehetek, mentül előbb férfivá kell válnod, hogy helyemet pótoljad. — — De hadjuk ezt, szomorú thema és te magadnak ép oly jól eltudsz mondani mindent, mint én. — Ha ismerőseid Heidelbergben nem hagynak nyugton, talán egy időre Carlsruhba mehetsz Kmoskóhoz vagy máshová. Azonban e részben mindent saját belátásodra bízok. — Mennyire vágyodom a pillanat után, mikor a doctoratust letéve haza jössz, azt alig mondhatom de azért mégis ohajtom, hogy csak akkor jöjj ha egyetemi pályádat befejezted. Akkor nevelésed egy bizonyos Abschluszhoz ér, és arról tanácskozunk valjon Wilhelm Meisterünk Wanderjahrjait kezdje-e meg v. pedig az élethez fogjon, komolyan mint férfiu. Addig tehát ezekről ne beszéljünk, azonban igen le fogsz kötelezni ha időről-időre irsz. Nincs más örömöm mint bennetek és csakugyan van örömökre szükségem mert jelen helyzetem több mint kellemetlen. Napjaim küzdelmek között folynak s rossz akarat és értelmetlenség elkövetnek mindent hogy helyzetemet elkésérrítsék. — De küzdeni kell és küzdeni fogok, habár legszebb reményeim naponta fogynak; mert egyről meg vagyok győződve és ez az hogyha fáradozásaim a magyar nemzet specziális érdekeit nem mozditják is elé legalább nem leszek elveszve általában véve a civilisatio érdekében. — — E levelet mint a datumból látod a leghevesebb discussio között írom, mely a honvédek nyugdíjazásáról folyik. — Az oppositio a honvéd kérdésből politicus kapitálist csinál és ezért ugyanezen kérdést évenként elérántja,

ámbár már minden becű honvédről régen gondoskodva van, és honvédek nyugalmazása adó útján újra felélesztené a nemzetiségi ellentéteket. — De ezt s azon veszélyeket melyek abból következhetnek kedves Uraimék nem bánják. Csak beszélni lehessen ágitálni és éljeneztetni a többi mind egy nekik. Ők egy fáklvás zenét ma nem adnak azért, ha pillanatnyi dicsőségök árán a haza nagyságát vásárolhatnák meg, hisz minek volna e haza az ő hazájok, ha e sajátjokból jövedelmet nem hozhatnának. —

De elég mára, ég áldjon meg; irjál mentül elébb és szeresd

szerető apádat

Eötv...

Hétfőre várom Ilonát flacskájával.

[Loránd levele: Heidelberg III. 13.]

45.

19/3 870 Képviselőház

Kedves fiam!

Minden ajándékok között, melyeket névnapomra kaphattam volna bizonyosan a legkedvesebb volt leveled; mert arról biztosít, hogy ismét régi jó hangulatodban vagy. Én is lassankint le kezdem győzni rossz kedvemet, ámbár az utolsó időben tapasztaltak igen leverőleg hatottak reám. — Nem csak culturánk de intelligenciánk sokkal alantabb fokon áll mint valaha gondoltam s így sokról kell lemondanom mi életem reménye volt, legalább annyiban hogy amit dolgozom annak eredményét nem fogom látni. — Feladatom alig más, mint hogy a jövő építményeinek helyet csináljak és a haladásnak útjait egyengessem s mert végre mindenkinek személyes indokra is van szüksége, mely őt buzdítsa én azzal vigasztalom magamat, hogy te majd folytatni fogod mivemet és így a magyar culturának és tudományosságának megalapítása, ha nem is az én legalább kettőnk nevéhez lesz kötve. Collectiv dicsőségünk. A nezeteket melyeket terminológiánkról közlesz egész kiterjedésökben osztom. Alig képzelhetek nagyobb oktalanságot annál, hogy a sok akadályhoz, melyekkel a tudomány mezején küzdünk még egyel többet állítsunk fel; és senki nem fogja tagadni, hogy a magyar terminologia csakugyan nagy akadály. Magamon tapasztalom, hogy míg legalább népszerűen irt természettudományi könyveket minden nyelven irtak, csak éppen a magyarokat nem használhatom. Azok kik a tudományokat magyarul tanulják az ellenkező bajban szenvednek s így ez is emeli a chinai falat, mely a nyugottól elválaszt, s melynek fájdalom nem azon oldalán állunk hol sok tudomány található. — Ujabb időben (s ebben egy kis érdemem van) az emberek kissé józanodni kezdenek és a purismus Don Quixottjai is felhagynak fanatismusukkal, míg azonban a természettudományi irodalom Szabó Józsefek ¹ és consortesei kezében marad, addig a bajon gyökeresen segíteni nem lehet. Az irodalom ferdeségeit csak írók hozhatják helyre s reménylem ha ti fiatal emberek a munkához fogtok a régi Akadémikusok csak mint maculatura fognak használtatni. — Kérlek ird meg valjon munkáim német fordítását megkaptad-e? Ráth ² már hetek előtt

¹ Szabó József (1822—1894) mineralogus és geologus, bpesti egyetemi tanár.

² Ráth Mór (1829—1903) könyvkereskedő és kiadó.

mondá, hogy elküldé, de a könyvküldeményekben oly rendetlenség uralkodik hogy a könyvtárús állításához bizodalmam nincs. — — Ma van névnapom s kivüled együtt vannak gyermekeim, éppen távolléted okozza hogy folyvást reád gondolok. — —

Reményilem juliusig tul leszel doctoratusodon s akkor legalább hosszabb időre haza jösz, mert már nagyon vágyodom utánad. A leányok csak félig tartoznak a családhoz. Mikorra- eszök lesz, mint a fecske ha szárnya nőt elrepülnek, s csak emléköket hagygyák apai házokban. — Még nevök is megváltozik, de a fiu egy marad a családdal s bármerre menjen nem válhat el apjától hozzákötve az által mi jóra való ember előtt a legbecsesebb — — neve által. — — Ha csak lehetséges volna, pár napra kimennék Heidelbergbe, mert egészségem egy kis receptiot kívánna, azonban nem távozzatok egy napra sem és utazás helyett kis unokámmal mulatok. — Gyönyörű gyermek s nekem kettösen kedves, mert anyjához hasonlít. Ha kék szemébe nézek s inarticulált örömkialtásait hallom ugy látszik anyját látom mi körülbelül 23 évvel megifjit. —

Jolánka ugy látszik most kegyesebb Inkey iránt, ugy hiszem lesz valami az egészből s én azt nagyon ohajtom, mert jó becsületes fiunak tartom és mi észbeli tehetségeit illeti sem magasabban sem alantabb nem áll másoknál kik talán ügyesebben mozognak de, egy eszmével sem gazdagabbak mint szegény Pista. Általján fiatal emberek legfeljebb a dressurában és nem a nevelésben vagy észben különböznek egymástól. Hisz esze kevésnek van, nevelése pedig egynek sem. — — Azonban a fiatalabbak itt is valamivel jobbak és az egyetemen haladás vehető észre, még a juridicus facultásban is, és pedig ez az urfiak azaz a legtudatlanabbak facultása. — Szavazni kell — Isten áldjon meg. Jót kívántál névnapomra, a legjobb mit Isten velem tehet az ha addig élek mint az emberiség hasznos tagját s mint meglegedett embert láthatlak.

Szerető apád.
Eötvös.

IV. 2. Pénzküldés.

46.

IV. 12. Elfoglaltsága.

47.

[Loránd levelei: Heidelberg IV. 6; IV. 16.]

48.

29/4 870

Kedves fiam!

Földeákról, hol néhány napot töltöttem visszatérve leveledet találtam, melyben törvényjavaslataimról irsz. Örülök hogy középtanodai törvényemet helyesled s nem bámulom, hogy egyetemi törvényem nem nyerte el meglegedésedet miután a hajlamot, melyel a theologia iránt viseltetel ismerem, azonban csalódom, ha azt hiszed, hogy a 3 theologicus kart indítványozva csak állásom kényszerűségét követtem. — Nem osztom ugyan azoknak nézetét, kik a theológiát a tudomány objectumának elismerni nem akarják. Minden mivel az emberi ész foglalkozik tárgya a tudománynak is s ide tartozik azon viszonyok vizsgálata is mely az ember és világ és az istenség között léteznek. Az állítás, hogy e viszonyok a tudományos vizsgálat tárgyát nem képezik ugyanaz, mely az ultramontán catholicismus által

századokon át védelmeztetett s melynek legyőzése által szabadságunk megalapított úgy hogy ha a nagy küzdelmeken végig tekintesz, melyeknek civilisationk jelen állását köszönjük, ezek Abelardtól Luther Mártonon és a többi reformatorokon keresztül Schleiermacher és Renanig mind a theologiai kar körében folytak le. — Nem osztom tehát a nézetet mely a theológiát a tudományok sorából kitörli, sőt meg vagyok győződve hogy jelen civilisationk, mely állását annak köszöni hogy a szabad vizsgálat minden térre kiterjesztetett, senkinek nem köszön többet mint a theologusoknak, azonban mint tudod, személyesen nem nagy hajlamot érzek ezen uri emberek iránt s részemről nem sajnálnám ha velök az egyetemen nem találkozom. Az okok melyek engem arra birtak, hogy a theologicus facultásokat tervembe felvegyem más ok. —

Mindenek előtt tekintetbe veendő, hogyha a catholicus facultást a pesti egyetemből kizárom, nem akadályozhatom hogy minden püspök theológiát seminariumában nevelje és hogy a Catholicusok a Löweni egyetem mintájára egy külön catholicus egyetemet állítsanak sőt azon kénytelenségbe jöväk, hogy az egyetem alapjából körülbelül 800.000 frtot (azaz a theologiai facultás külön alapítványait) szabad rendelkezésükre adjam és miután a püspöki seminariumok mindenütt az ultramontanismus iskoláinak bizonyultak be és az 1830ban megalapított Löweni catholicus egyetem Belgiumban az ultramontanismust megalapította, én épen azon érdekeket féltve, melyek neked is sziveden fekszenek nem merném követni azon utat, mely egy sokkal miveltebb nemzetenél és minő a belga a szabadságra nézve oly veszélyesnek bizonyult be, míg a theologiai facultásoknak megtartása a német egyetemenek főkép ott, hol mint Tübingában vagy Bonneban a 2 confessionnak theologicus kara egymás mellett áll éppen az ellenkező eredményekhez vezetett; mert nincs senki, ki ezen viszonyok tanulmányozásával foglalkozott, ki nem ismerné el, hogy a szabadabb lendület, mely századunkban a catholicismus körében is észrevehető a német egyetemenek körében támadt, s hogy azon egész oppositio, mely a conciliumon az infallibilitás ellen küzd, nem léteznék ha azt a német theologiai karok nem készítették volna elé. —

Ezen okon kívül, mely előttem nagy fontossággal bir, van egy más nem kevésbé figyelemre méltó, mely országunk sajátságos helyzetében fekszik.

Ha a pesti egyetemen theologiai karokat nem állítunk fel, valamint a Catholicusok úgy a protestánsok és görög nem egyesültek külön intézetekben és külön helyeken fogják nevelni papjaikat. — Én ezt még a protestánsokra nézve sem tartom kívánatosnak, mert kétségtelen, hogy ez esetben Debreczen — Patak és Sopron rivalitásban sőt ellentétbe fognak lépni egymással és bizonyosan káros, ha azok, kik a népre oly nagy befolyást gyakorolnak mint a különböző felekezetek papjai, még az által sem hoztatnak érintkezésbe, hogy egy helyen neveltetnek. Ily elkülönözés bizonyosan nem mozdítja elé segítségünket. De mennyivel károsabb az a görög keleti egyházra alkalmazva s mily következeseket várhatunk, ha az ország román és szerb papjai Batázsfalván v. Karloviczán egyenesen nemzetellenes irányban neveltetnének? Nem ringatom magamat azon reményben, hogy egy

görög keleti theologicus facultás felállítása azon nemzeti ellentéteket azonnal meg fogja szüntetni, melyek fájdalom hazánkban léteznek; de hogy az, ha ezen nemzetiségek papjainak egy része — s éppen a kitünőbbek — e hon többi polgáraival egy helyen nyerik mivelésüket, befolyással lesz az ellentétek kiegyenlítésére, az előttem bizonyosnak látszik ugmint kétségen kívül kívánatos az is, hogy a nemzetiségek papjai — azaz épen azok, kik rájuk legtöbb befolyást gyakorolnak — jobb nevelést nyerjenek, mint Karloviczán v. Balázsfalván még lehetőség sincs. — Attól, hogy a theologiai facultások itt Pesten veszélyesek lehetnének ne félj. Működésük veszélyes lehet de csak ott hol az homályban történhetik, mint bizonyos növények úgy az ultramontanismus különböző nemei csak sötétben tenyésznek, és a középkor scolasticája ellen nincs jobb óvszer mint a nyilvánosság, mely egyetemeinken létezik.

Ma este várom anyádat s a lányokat kik Bécsben voltak s e hosszú levelet főképp annak köszönd, mert soká váratlak. Ha időd van írjál mentül előbb. Ég áldjon meg

Eötvös

[Loránd levele : Heidelberg VI. 28.]

49.

3/7. 870.

Kedves fiam!

Miután e kiadásra előkészülve nem valék várnom kellett míg fizetésemet felveszem. Itt küldöm a kívánt 1000 frtot hogy Heidelbergből becsülettel elmehezzél azon egy megjegyzéssel, hogy miután pénzbeli viszonyainkat veled közlöttem és így tudhattad, hogy főképp most midőn Jolán kiházásítása annyi gondot okoz a kívánt összeg rendelkezésemre nem áll legalább azt kívánhattam volna, hogy szükségéről előbb tudósítsál. Nem vagyok elkényeztetve de ennyi figyelmet talán követelhetnék. — Ha a pénzt felveszed kérlek tudósíts, de ne mint minap Jolán által mert anyád arról hogy pénzt küldök nem tud semmit, felesleges hogy neki jelen gondjainál még többet csináljak. Ég áldjon meg.

Szerető abád

Eötvös

[Loránd levele : Heidelberg VII. 8.]

50.

Carlsbad

11/8 870.

Kedves fiam!

Ma neked irok s pedig két okból; először hogy töled választ kapjak, másodsor hogy anyádat megkiméljem a levélírástól. Bár mennyire vágyodom hírek után s bár nagy megnyugtatósomra szolgál, ha naponkint hazulról tudósítást kapok, mégis csaknem szemrehányásokat teszek magamnak hogy anyádat fárasztom. Bajom hála Istennek nincs, az idő is habár minden különös mulatság nélkül elég kellemesen folyik és egészségi állapotom javult, csak hogy még nagyon fáradt vagyok. Csak ismét érzem mennyi szükségem volt a pihenésre. Ha azonban 5 v. 6 hetet henyelhetek reményem helyre jövök. — Ujságoknak bőségében vagyunk, de miután telegraph ezeket hozzátok is elviszi felesleges hogy ezekről szoljunk. — A hatás melyet

a poroszok győzelme okozott leirhatatlan. Kivülem, ki ezen soha sem kételkedtem mindenki meg volt lepve. A németek sem kevésbé másoknál, a becsületes emberek szerénységökben el voltak készülve több vereségre s ha sok közülök a véggyőzlemben bizott is, csak akkor várta azt ha majd mint 813 előtt többször jól elpáholtatott. — Most képzelheted örömeiket. Az emberek szinte szégyenlik hogy elébb annyira aggódtak. Talán ministertársaim is kissé megváltoztatták nézeteket s bé fogják látni hogy helyesen cselekedtem mikor őket a francziák iránt való symphatiák nyilvánításától visszattartottam. — Meglehet hogy a koczka fordul s a várható ütközetek a francziáknak fognak kedvezni de a prestige, mely zászlóikat környezé már is el veszett s talán még ők magok sem lesznek a jövőben annyira meggyőzve győzhetetlenségökről.¹ Annyira meg vagyok győződve arról, hogy a főszerep mindig azon nemzeté, mely műveltség és erkölcs tekintetében legmagasabban áll, hogy még azon esetben sem kételkedném a németek győzelmén, ha most egy vereség a másikat érné. Soha nem hiszem hogy ezen nép, melynél a cancan nemzeti tánczczá vált, a világ legvitézebb nemzete maradhasson. De elég erről. Ujságokon kívül alig olvasok mást mint Darwint melyet tanácsodra magammal hoztam. Nagy élvezetet szerez. A széles angol modor, melyben könyve írva van még kellemesebbé teszi olvasását, mert a hosszú magyarázatok és bizonyítások melyek a szakembert fárasztanának, ily gnoransnak minő e dologban én vagyok szükségesek, hogy egész tökéletesen megértse. — Miután eddig csak a három első fejezetben mentem keresztül az egészről még sem szólhatok. Mi itt a speciestek s variatiokról elmondatik helyes, és az is hogy az egyes álatnak, növénynek tulajdonai, az élet rend és a párosítás czélszerű választása által módosíthatók nem szenved kétséget, csak arra vagyok kíváncsi ép oly capacitálható leszek-e ha majd egy álatnemnek mássá alakulásáról lesz szó. — Kérlek ird meg terveidet, hogy a magaméit azokhoz alkalmazzam, mert ha csak lehet a karlsbadi cura után még két hetet szeretnék szentelni egészségemnek s ezen esetben ha te Tirolban vagy én utánad jönnék Windisch Matreinba vagy máshová. Csokold nevemben anyád kezét a levelért melyet ma kaptam és melyre holnap válaszolni fogok, de mondd neki hogy ne fárassza magát és irasson Mariska² által v. általad. Csokold nevemben Ilonát és kis fiát. Még meddig marad nálatok?

Szerető apád

Eötvös

51.

Carlsbad 17/8 870

Kedves fiam!

Már panaszkodni kezdtem magamban hallgatásodért midőn ma leveled érkezett. Mit Jolánról s férjéről irsz, saját meggyőződésemet fejezi ki. Kinek ugynevezett kitünő emberekkel annyi dolga volt mint nekem, az ezen speciest megutálja s én áldom istenemet, hogy két leányomnak oly férj jutott, ki nem vágyódik a hazai pantheon után s inkább saját családját boldogítja, minthogy állítólag e nemzet boldogításáért fáradva idejét fecsegéssel töltse.

¹ Voin. Lev. 96—104., 106.

² Eötvös József leánya.

— Bőségében vagyunk ily kitünőségeknek még itt is és Somsich¹ és Horváth Boldizsár nagy pathoszszal discutálja az ország ügyeit még itt is, vitatkozva Giczzyvel a kifogyhatatlan tárgyról míg körülöttük őt, hat becsületes táblabíró halgatja a bölcs beszélgetést s bizonyosan sajnálja a többi furdövendégeket hogy e mély status férfiui discussiot nem érthetik! —

Én mint gondolod kellő távolságban tartom magamat s hogy ne aprehandáljanak — fejfájással mentegetem magamat noha hála istennek nincs bajom. Időmet Palival töltöm v. Roscherral² ki a napokban jött és Csermákkal ki a legkitünőbb physiologok egyike beszélgetek, többnyire pedig felmegyek az erdőbe a fenyük illatától környezve szabad tért engedek gondolataimnak. Nem képzelheted oly embernek, kinek egész, idejét 11 holnapon át hivatalos teendői foglalják el s ki nem ér rá, hogy arról mi őt tulajdonképp érdeklí nyugodtan gondolkozzék, mily gyönyört nyújt a reflexio s mily kellemes órákat töltök így, míg Somsichék valószínűleg sajnálnak, hogy annyit unom magamat. — Amint látod egészen különböző módon élünk. Én tulajdonképp henyélek, te férfiasan a munkához látsz s önállóan próbálkozol meg tudományoddal. Irigyelhetném sorsodat, mert nincs nagyobb boldogság mint tetterőnknek érzete, azonban élveztem a boldogságot és áldom istenedet hogy azt neked is jutatta. Ha van gyönyör a világon, azt csak a tudomány és a szeretet adja, csak akinek esze és szíve egy tág kört bír körül fogni, ki e nagy világ vagy a történet bámulatos rendjét megérteni s a meleg érzést melyel egy kedves lény hozzá közeledik viszonzni tudja, az érzi, hogy a világon boldogok is lehetünk. — Képzelhetem a habozást, mely tárgyat választásánál elfog. Annyi érdekes fekszik előtted mi által egyaránt vonzódba érzed magadat. Greif hinein in' s volle Leben, Wohin du greifst, überall ist es interessant és végre — és itt tapasztalásból szívek, korodban bárhol kezdjük a munkát mindegy, a földolog csak hogy hozzá fogjunk és komolyan foglalatostkodjunk vele. Minden munka erősít és neveli képességünket és ez a földolog. — De orvosom eltöltötte a sok írást s oly tárgyról szílok, melyet akár holnapig folytathatnék s azért végzem soraimat azon kéréssel hogy jövő leveledben uti terveidet közöld velem. — Én curámat sept. 3-án végzem s innen ha semmi közbe nem jön még egy hetet utazva akarnék tölteni. Ha tudom Tyrolis mely részében vagy egy bizonyos napot határozhatunk meg találkozásunkra s együtt mehetünk kedves Jolánomhoz. Anyádnak csókoltatom kezeit. Csókold Mariskát is és szeresd.

Szerető apádat

Eötvöst.

[Loránd levelei: Svábhegy VIII. 3. 17, — Bécs VIII. 24. — Windisch Matrei VIII. 26. Ezekre válasz nincsen.]

Közlí: MORVAY GYŐZŐ.

¹ Somsich Pál (1811—1888) államférfi. A Deákpárt és a balközép egyesülésének híve.

² Roscher Vilmos (1817—1894) német közgazdasági író.